08 2005

Jugoslovensko radničko samoupravljanje

Todor Kuljic

Deo intervjua, dužina trajanja: 23 min, snimljeno u Beogradu, Srbija, 2003.

Jugoslovensko samoupravljanje je svojevremeno predstavljalo moderan sistem. Bio je to spoj različitih oblika ekonomske organizacije. To nije bio planski socijalizam, kao onaj u Sovjetskom Savezu, ali nije bila ni čista tržišna ekonomija, već nešto između toga. Jugoslovenski socijalizam je bio model ekonomije sa pretežnom društvenom svojinom, ali isto tako i sa drugim oblicima vlasništva. U svom vremenu , taj je sistem bio veoma popularan, ne samo među levičarima, već i među drugim političkim snagama. Unutar njega su postojali prilično različiti organizacioni elementi. U Jugoslaviji je kadrovska uprava bila relativno stroga, sa jedne strane ste imali partijsku kadrovsku upravu, ali sa druge neposrednu demokratiju, naročito u fabrikama: s jedne strane partijska kontrola - sa druge, radnička samouprava. Naravno, one nisu uvek bile međusobno suprotstavljene, s obzirom da su vladajuća partija i radnici delili istu komunističku, levičarsku ideologiju. Međutim, bilo je napetosti i sukoba između ovih struktura vlasti. Istinska, neposredna demokratija je postojala jedino na nižim nivoima. Tu je demokratija zaista postojala, jer svi su učestvovali u procesu donošenja odluka. Ali, isto kao i u svim drugim komunističkim

zemljama, na višim nivoima nije bilo previše demokratije. Postojala je čvrsta partijska kadrovska politika, koja je kontrolisala tu direktnu demokratiju koja se odvijala na nižim nivoima. To je dakle jedan oblik kombinovanog složenog sistema . Druga vrsta spoja bila je kombinacija planske i tržišne ekonomije. Posebno nakon 1965. godine, u Jugoslaviji je postojala relativo liberalizovana tržišna ekonomija. To je bila alternativa planskom Sovjetskom Savezu. Celokupna jugoslovenska ideologija samoupravljanja je bila neka vrsta «trećeg puta», koji su jugoslovenski socijalistički funkcioneri stalno naglašavali. To nije bio planski socijalizam, ali ni kapitalizam. Mi smo negde između ovih suprotnosti; mi ne predstavljamo krajnosti; mi smo prava samoupravna demokratija. Upravo je ta ideologija «trećeg puta» omogućila veoma fleksibilnu spoljnu politiku, koja je koristila istočnom i zapadnom bloku.

Odluke u preduzećima su se donosile nezavisno; radnički saveti su imali svoju autonomiju. Ali sa druge strane, bili su i pod nadzorom vladajuće partije. Treba razdvojiti one situacije kada su radnički odbori bili nezavisni, od onih kada su bili zavisni od odluka sa vrha. Prilikom raspodele prihoda u preduzećima, radnički saveti - koji su okupljali sve radnike, a ne samo najkvalifikovanije - nezavisno su donosili odluke. Odlučivali su o tome koliko od ukupnog prihoda će biti podeljeno, koliko će se odvojiti za druge namene, itd. Ali u proizvodnim pogonima uvek su postojala i pitanja kojima su se bavili isključivo stručnjaci, i koje radnička kontrola nije mogla samostalno rešavati. To su bili obično problemi čisto tehničke prirode, stručne inženjerske stvari vezane za tehnologiju, itd. U tim slučajevima , stručnjaci su imali poslednju reč. Dakle, možemo reći da su postojale tri oblasti: jedna se odnosila na pitanja upućena stručnjacima, druga je obuhvatala raspodelu dohotka unutar fabrike, treća oblast se ticala kadrovskih pitanja. U trećoj oblasti je partijski komitet uvek donosio odluke, i radnički odbori nisu imali

autonomiju pri odlučivanju. Možemo reći da je samoupravljanje predstavljalo višeslojnu i mešovitu neposrednu demokratiju. Ali ako ga uporedimo sa stanjem u kojem se Jugoslavija trenutno nalazi, gde vlada jedna vrsta divljeg kapitalizma, možemo reći da je to bila demokratija koja je relativno dobro funkcionisala. Radnička klasa i siromašni slojevi stanovništva su imali neku vrstu neotuđivog upravljačkog prava, što danas nemaju. Ne možemo odbaciti jugoslovensko samoupravljanje u celini kao totalitarizam. Ali isto tako, pitanje socijalizma ne smemo idealizovati. Istina se, kao i uvek, krije negde između. Istina je između dva ekstrema: to je bio jednopartijski sistem, ali isto tako smo imali direktnu demokratiju na nižim nivoima. Na primer, na radničkom nivou, radnici nisu mogli biti otpušteni, bez odluke radničkog saveta. Direktor preduzeća tu odluku nije mogao doneti samostalno. Radnički saveti, u čiji sastav su ulazili i obični radnici, su bili ti koji su odlučivali o tome da li je radnik dobar ili ne. Danas su gole odluke vlasnika neopozive. Radnički saveti su imali potpunu autonomiju i nad drugim društvenim pitanjima, kao što su dodele stanova, odlasci na odmor, raspodela prihoda.

Prirodno je da su postojali brojni problemi. Ovde bih želeo govoriti o nekim od strukturalnih problema. Jugoslovenski samoupravni sistem je nastao u relativno nerazvijenoj balkanskoj državi. To se uglavnom odnosilo na radnu snagu. Pedesetih godina, kada je samoupravljanje započelo, prevladavala je zaostala seoska populacija. Najpre je bilo neophodno stvoriti modernu radničku klasu, što nije bilo tako jednostavno, s obzirom da su mnogi radnici bili poslom vezani za svoja sela. Poljoprivrednici su morali raditi u industriji. To je bio ključni problem, koji se nije ticao samo nerazvijene industrijske kulture, već i nezrele političke kulture. Balkanski prostor je bilo opterećeno ratovima i diktaturama, mi nismo imali dugu tradiciju političke kulture. To je takođe bilo veoma bitno za

samoupravljanje. Logično je pretpostaviti da samoupravljanje može funkcionisati jedino u kulturnoj sredini. Bez kulture, bez obrazovanja, bez škola, bez stručnog znanja, samoupravljanje ne može postojati. Drugi problem koji sam spomenuo se tiče napetosti između direktne demokratije i kadrovske kontrole: to je unutrašnji rascep između partijske kontrole i radnika koji teže ka stvaranju sopstvenog demokratskog prostora. Treći, veoma važan strukturalni problem bila je napetost u Jugoslaviji između bogatih i siromašnih oblasti, bogatih i siromašnih republika, iz kojih je kasnije nastala napetost između razvijenih i nerazvijenih nacija. Početkom '60-tih, razvijala se tiha borba između bogatih i siromašnih republika. Tito je morao neprestano posredovati između te dve strane. Bitka se vodila oko raspodele državnog budžeta. Ovakva strukturalna suprotstavljenost je sputavala funkcionisanje jugoslovenskog samoupravljanja.

Po mom mišljenju, jugoslovensko samoupravljanje je bilo najrazvijenije u Sloveniji, najrazvijenijoj Republici. Na Kosovu, u Makedoniji, Crnoj Gori, gde je još vladala plemenska struktura, pravo samoupravljanje i demokratija nisu nikad zaista ni mogli postojati.

Bitno je znati činjenicu da je Jugoslavija nekada bila federalna država sa oblastima koje su se veoma razlikovale. Postojale su razlike u kulturnom i verskom pogledu i u nivou razvijenosti. Usaglasiti sve te razlike predstavljalo je veoma težak zadatak. Ali, bilo je moguće - sve je funkcionisalo gotovo četrdeset godina. Tito je u svemu tome odigrao veoma važnu ulogu, kao vođa jedne složene i strukturno nestabilne države.

Jugoslovensko samoupravljanje je bilo kako društvena, tako i nacionalna laboratorija. U društvenom smislu, to je bio eksperiment nastao pod uticajem raznih ideja: nasleđe Pariske

komune, nasleđe srpske socijalne demokratije sa kraja devetnaestog veka, zaostavština anarhije, koja je kasnije bila veoma važna u kritici staljinizma. Idejni sadržaji anarhije i trockizma su bili sastavni elementi ideologije Titove partije, jer su koristili u kritici staljinizma. Sa druge strane, kao što sam već naglasio, sistem jugoslovenskog samoupravljanja je isto tako bio i nacionalna, čak nadnacionalna laboratorija. To je bio režim, u kome su veoma različite nacije mirno živele, gde je funkcionisala nadnacionalna ekonomija, gde je nadnacionalni vođa bio veoma popularan - od Makedonije do Slovenije. Titova harizma, premda autoritarna, imala je jasnu kosmopolitsku ulogu. Jednom sam je uporedio sa harizmom Aleksandra Velikog. On je takođe bio autoritaran vođa, ali je ujedinio mnoštvo raznih naroda. Slično je bilo i sa Titom. Takođe želim naglasiti da je bitno razmotriti ovu istoriju jugoslovenskog samoupravljanja sa distance. Veoma je bitno danas, da poredeći prošlost sa sadašnjicom donosimo sud o tome koliko je taj sistem bio autoritaran. To je bio jedan progresivni, premda autoritarni sistem neposredne demokratije - iako ova ocena na prvi pogled zvuči protivrečno. Ali mislim da je sve bilo prilično protivrečno. Tu državu je nemoguće sagledati bez kategorija koje iskazuju protivrečnost.

Ova zgrada preko reke predstavlja Centralni komitet savezne komunističke partije. Tamo su tekle ključne sednice. Ova vrlo lepa moderna zgrada je podignuta '70-tih, i bombardovana 1999. Tada je prilično ruinirana. Zgradu je nakon toga kupio 'biznismen', koji ju je obnovio i sada želi da je koristi u privatne svrhe. Ovde možete videti tačku istorijskog preokreta. Ova građevina, koja je nekada bila centar snažne kritike kapitalizma, danas je postala komercijalna, kapitalistička zgrada.

Smatram da je samoupravljanje uvek aktuelno. Nije to obična idealizacija, niti je s druge strane reč o totalitarnoj demokratiji,

kako to današnji liberali tvrde. Po mom mišljenju, to je bila realna demokratija, koja je, nažalost, nemoguća u današnjoj globalizaciji. Slično drugim idejama i samoupravljanje je imalo vlastito doba u kom su društvene protivrečnosti bile dovoljno zrele da stvore ovakav vid demokratije. Takva klima je postojala '50-tih i '60-tih u Jugoslaviji, kada je napetost u svetu između staljinizma i liberalnog kapitalizma bio izuzetno snažna. Ne verujem da danas postoje mogućnosti za uvođenje samoupravljanja u globalizovanom kapitalizmu, jer je privatna svojina normalizovana.

Moja lična vizija poželjnog društva je takođe višeznačna. Svaka istorijska epoha nameće vlastitu poželjnu viziju društva. Mislim da to nikad ne može biti divlji kapitalizam. Uvek mora postojati mešavina različitih oblika vlasništva, i pre svega država koja će omogućiti, miran suživot različitih nacionalnih i socijalnih grupa. Bez socijalnog i međunacionalnog mira, ne može biti osmišljenih vizija društva, utopija, niti zrelih kritika postojećeg stanja. I zbog toga je moja vizija poželjnog društva izvan okvira današnjeg normalizovanog kapitalizma.

Prevod: kuda.org